

מדד ההכללה של אקים - השפעות מלחמת "חרבות ברזל" על אנשים עם מוגבלות שכלית (2023)

עו"ד נועה בן-שאול¹, גב' קרן דרור², גב' רגינה אינויאטוב³

בהרצאה זו נציג לכם את מדד ההכללה של אקים (אקים, 2023) שיזמנו בשנת 2012. המדד נועד לבחון את מידת ההכללה של אנשים עם מוגבלות שכלית ובני משפחותיהם בחברה הישראלית. השנה התכוונו לערוך בחינה משווה של המדד לאחר שחלפו יותר מ-10 שנים מיום השקתו, על מנת ללמוד על עמדות הציבור כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית, וכן את האופן שבו אנשים עם מוגבלות שכלית רואים את יחס החברה אליהם במהלך תקופה. בשל המציאות שנכפתה עלינו והנסיבות שהשתנו, בדקנו שינויים בחייהם של אנשים עם מוגבלות ובחיי משפחותיהם בעקבות המלחמה. המדד מוקדש לזכרון של שתי נערות עם מוגבלות שנרצחו ב-7 באוקטובר – נויה דן ז"ל ורות פרץ ז"ל.

המדד אינו מחקר. איסוף הנתונים נעשה במהלך חודש נובמבר. כוונתנו הייתה לערוך את המדגם בשני רבדים: האחד – תפיסותיהם של אנשים עם מוגבלות בהתייחס למציאות המלחמתית; והשני – סקר בקרב בני משפחה של אנשים עם מוגבלות שכלית בהתייחס להתמודדות בני משפחתם עם המוגבלות בזמן המלחמה.

איסוף המידע על תפיסותיהם של האנשים עצמם נעשה באמצעות קבוצות דיון ושיח פתוח שכן סברנו שזו הדרך המותאמת ביותר עבורם. ערכנו שמונה קבוצות דיון ברחבי הארץ ובכללן בחברה הערבית. בקבוצות אלה השתתפו בסך הכול 54 אנשים עם מוגבלות שכלית בגילים 15-68. המשתתפים הינם חברי קבוצות הסנגור של אקים - חברים בתנועת "קולנו" – תנועת מנהיגות של מסנגרים עצמיים: מרביתם נמצאים במרכזי תעסוקה, חמישה עובדים בשוק החופשי, 21 מתגוררים בדוור תומך, וחמישה הינם תלמידים במסגרות חינוכיות.

1 המחלקה המשפטית, אקים ישראל

2 האגף לסנגור קהילתי, רכזת ארצית של קבוצות מסנגרים עצמיים, אקים ישראל

3 יו"רית משותפת בתנועת "קולנו" - תנועה ארצית של מסנגרים עצמיים, אקים ישראל

יצוין כי עם פרוץ המלחמה המשיכו מסגרות הדיור לפעול, ופעילותן אף הורחבה לכל שעות היממה בשל סגירה זמנית של מסגרות התעסוקה. חלק מהמסגרות היומיות – התעסוקה והחינוך – הפסיקו את פעילותן באופן מלא או חלקי כמעט בכל הארץ. במסגרות החינוכיות הייתה פעילות חלקית בתקופה זו. נכון למועד זה עדיין יש מרכזי תעסוקה שלא חזרו לשגרה, למשל בשדות נגב ובאזורים לחימה נוספים.

איסוף המידע ביחס לבני משפחה נעשה באמצעות שאלון שהופץ בקרב 130 בני משפחה לאנשים עם מוגבלות שכלית. 35 מהמשיבים לשאלון הינם הורים לילדים עד גיל 21 ו-95 בני משפחה לאנשים עם מוגבלות שכלית בגילים 22-71.

מהתכנים שעלו במדד זיהינו ארבע תמות מרכזיות:

צורך בשגרה ובמפגשים בלתי אמצעיים

מהמדד עולה באופן מובהק ששמירה על השגרה נמצאת בראש סדר העדיפויות לאנשים ולבני משפחותיהם גם בזמן מלחמה כמו גם מפגשים פנים-אל-פנים.

רבים מהאנשים עם מוגבלות שכלית שהשתתפו בקבוצות המיקוד, סיפרו שעם פרוץ המלחמה הם לא יכלו לצאת לעבוד, ולצאת לפעילויות פנאי: לפגוש חברים, ללכת לקניון, לטייל עם הכלב לבד, לבקר קרובי משפחה, לצאת לבתי קפה ועוד. בשל כך, המשתתפים דיווחו על תחושת בדידות. ביטוי לכך ניתן לראות בדוגמאות מדבריהם של משתתפי קבוצות המיקוד:

חנוק להיות בבית. אי אפשר להיות בבית.;" "בגלל המלחמה אני לא מוציאה את הכלבים לבד, רק עם אבא או עם אמא.;" "לא הולכים לאף מקום, רק למועדון ולעבודה.;" "בגלל שהייתה את הקורונה, לא נותנים לנו ללכת לאף מקום, ועכשיו במלחמה גם לא נותנים לנו.;" "רוצים להיפגש במועדון, ללכת לים, לצאת להליכות בחוץ."

אחד ממשתתפי קבוצות המיקוד שעבד במאפייה, התבקש להמשיך להגיע לעבודה מאחר שהוא היה עובד חיוני, והוא סיפר כמה הדבר נתן לו תחושה טובה, והעלה את הערך העצמי שלו. עבור האנשים בתחילת המלחמה בלטה חשיבות לקיחת חלק בהתנדבות בחברה האזרחית. כפעילות חלופית, בחרנו באקים לשלב את האנשים בפעילות ההתנדבותית האזרחית המסיבית שהתרחשה מייד עם פרוץ המלחמה בתחומים רבים: בחקלאות, במרכזי הפינוי, בהכנת מאפים לחיילים ולמפונים ובהזדמנויות נוספות. זאת מתוך כוונה לסייע למקבלי השירות להמשיך ולנהל שגרה, ואף לייצר שגרה עם משמעות גם במצב החירום.

בהתייחס לבני משפחה, הייתה הסכמה כמעט מלאה (97% מהמשיבים) שהשמירה על השגרה חשובה, ושיש להתחשב בכך בעת התוויית מדיניות. כמו כן, 85% מהמשיבים לסקר

הסכימו במידה מסוימת עד רבה שיש להימנע מלהטיל מגבלות מיוחדות על הפעלת מסגרות חינוכיות ותעסוקתיות לאנשים עם מוגבלות שכלית כדי לשמור על השגרה.

אציין כי במדד ההכללה לשנת 2020 שנעשה בתקופת ההתמודדות עם מגפת הקורונה, התפיסה של בני המשפחה הייתה הפוכה: 75.6% מקרב בני המשפחה הסכימו עם הגבלות הביקורים שהוטלו עליהם במהלך הסגר הראשון. כזכור, בתקופת הקורונה מסגרות הדיור לא היו פתוחות לביקורים או ליציאות אף לא לבני המשפחה, הן במעונות הפנימייה הן במסגרות הדיור התומך, ונוצרה בדידות קשה. מובן שהנסיבות הנוכחיות הן אחרות, אך יש קווים משיקים. אפשר לשער מהן הסיבות לפער בין תפיסת בני המשפחה שתמכה במגבלות בתקופת מגפת הקורונה לעומת תפיסת בני המשפחה בזמן המלחמה הנוכחית.

שינוי לרעה במצבם הנפשי של האנשים

ממצא בולט נוסף שמצאנו במדד, אשר ודאי נכון לגבי כולנו, הוא השינוי לרעה במצבם הנפשי של אנשים בעקבות המלחמה. רוב משתתפי קבוצת המיקוד עם מוגבלות שכלית תיארו תחושת לחץ וחרדה בזמן התרעות פיקוד העורף. כמו כן, רובם סיפרו כי הם מכירים קרובי משפחה או נותני שירות בדיור התומך או בתעסוקה שהם חיילים בשירות סדיר או מילואים שגויסו למלחמה, וציינו כי הם דואגים להם.

בני משפחה רבים (34%) ציינו כי חל שינוי לרעה במצבו הנפשי של בן או בת המשפחה עם מוגבלות שכלית עם פרוץ המלחמה. שינויים אלה באו לידי ביטוי בסימפטומים, כמו פחדים, חרדות, חוסר שקט, שינה לקויה, מתח, לחץ, התפרצויות זעם, כאבי בטן ותסמינים פיזיים נוספים, דאגה לבני משפחה שהתגייסו למילואים, הימנעות (אנשים סירבו לצאת מהמרחב המוגן), תחושת שעמום ועוד. אף על פי כן, רק 4.5% מכלל המשיבים פנו לקבל סיוע נפשי עבור בן משפחתם. נתון זה מעניין. איני יודעת מה היה שיעור הפונים לקבלת סיוע נפשי באוכלוסייה הכללית, אבל ייתכן שניתן לראות בכך ביטוי לנגישות המוגבלת של שירותי בריאות הנפש לאנשים עם מוגבלות שכלית.

חשיפה למידע על המלחמה

תמה נוספת שבדקנו מתייחסת לחשיפה למידע על המלחמה ואירועים במסגרתה. המשתתפים בקבוצת המיקוד ידעו לספר בפירוט רב מהן ההנחיות של פיקוד העורף, ומה עליהם לעשות

בעת הישמע אזעקה, אך ידעו לספר ידיעות בסיסיות בלבד על המלחמה. רבים ציינו שקשה להם לשמוע את הדיווחים, וכי הם היו רוצים להגביל את זמן החשיפה לחדשות.

ביטוי לתחושת ההצפה במידע ובחדשות והחרדה שבאה בעקבותיה ניתן לראות בציטוטים הבאים של משתתפי המדגם:

"כשאתה שומע שכל העולם מדבר על זה אתה לא יכול שלא לשמוע."; *"אני בוחר לא לראות הרבה חדשות. הגעתי למצב שאני לא ישן לילה שלם בגלל שאני רואה חדשות."* בהתייחס לעמדות בני משפחה: 78% מכלל המשיבים לסקר ציינו שבן או בת המשפחה עם המוגבלות חשופים במידה מסוימת עד מידה רבה למידע על המלחמה; לצד זאת, 46% מכלל בני המשפחה המשיבים לסקר, ציינו שאנשים עם מוגבלות שכלית צריכים להיות חשופים רק למידע הכרחי לצורך שמירה על חייהם. תפיסה זו משקפת את הרצון של בני המשפחה לגונן על האנשים.

נציין כי כשבועיים לאחר פרוץ המלחמה ראינו חשיבות רבה בהפקת מידע מוגן לאנשים עם מוגבלות שכלית על המלחמה, והפקנו עבורם חוברות בשפה פשוטה הכוללות את עיקרי האירועים.

שירותים מקוונים ופעילות באמצעות "זום"

נושא נוסף שעלה במדגם הוא מתן שירותים, פעילויות ומפגשים באמצעים מקוונים. למעשה, מאז מגפת הקורונה התחום של מתן שירותים ומפגשים באמצעים מקוונים התפתח, וחלק מהאנשים עם מוגבלות שכלית למדו להשתמש באמצעים אלה כתחליף למפגשים בלתי אמצעיים. חלק מהמשתתפים במדד סיפרו שהם נהנים מפעילות ב"זום" (פעילות פנאי, מפגשי סנגור עצמי, הדרכות בנושאים שונים, מוזיקה ועוד), ושהם מעדיפים מפגשי "זום" על מצב שבו אין מפגשים כלל. עדות לכך ניתן לראות בדוגמאות של דיווחי משתתפי קבוצות המיקוד:

"אנחנו נפגשים בזום. בזום אפשר לדבר אחד עם השני. לפחות זה. למרות שזה זום."; *"לפחות אנחנו רואים אחד את השני ומדברים. זה טוב להיפגש. הלוואי שנחזור כבר למפגשים במועדון."* 82.5% מבני המשפחה ציינו שהשירותים המקוונים (פעילות בזום וכן טיפולים פרה-רפואיים בוידאו) מתאימים לבן או בת משפחתם עם מוגבלות שכלית במידה רבה או במידה מסוימת.

על מנת לשמוע על הדברים מכלי ראשון, נשמע את רגינה, חברת קבוצת הסנגור של אקים שהשתתפה בסקר של מדד ההכללה, על תחושותיה בתקופת המלחמה. זאת ברוח הגישה של "שום דבר עלינו בלעדינו".

ריאיון עם רגינה אינויאטוב - מראיינת קרן דרוו

צוהרים טובים, שמי רגינה, בת 36.5, גרה באלי כהן 27. אני נמצאת בתנועת "קולנו". נבחרו ארבעה אנשים נבחרים בתנועה, ואני ביניהם. אני מתרגשת להיות פה.

קרן: רגינה, תנסי להיזכר, ממש בהתחלה כשהכול התחיל, ואף אחד לא הבין מה קורה בשבועות הראשונים, איך הרגשת? ומה עזר לך באותה תקופה?

רגינה: היה לי מאוד קשה בהתחלה. קמנו בשש וחצי בשביעי באוקטובר, והיו אזעקות בכל הארץ. היה קשה להתמודד, והיה גם מלחיץ ומפחיד. בשש וחצי בבוקר כשכולם ישנים בשבת, פרצה המלחמה ההזויה הזאת. אני חושבת שהמלחמה צריכה ללמד אותנו איך להתנהג בעתיד. עזרו לי להתמודד שתי ההורים שלי ורכזת הדירה שלי שאני גרה בה. היא ממש תמכה ועזרה. גם חברים קרובים עזרו לי להתמודד עם כל המלחמה וכל זה.

קרן: מה היה שונה באותה תקופה? האם את זוכרת מה לא עשית? מה היה חסר לך באותה תקופה?

רגינה: היה לי חסר העבודה, כמובן. לא היה מועדון, כל הזמן להיות בדירה חנוקים. לא היה לנו כלום. כמה פעמים היה לנו זום עם המאפשר שלי ארז וזהו. לא היה מועדון, לא היה כלום. כשחזרנו למועדון, עוד לא היה שום דבר כי שינו פתאום דברים וזה.

קרן: וכמה נחשפת בהתחלה לחדשות? הרי בהתחלה וגם עכשיו יש חדשות ללא הפסקה. כמה יצא לך לראות חדשות? רצית לראות?

רגינה: נחשפתי יותר בבית כי בדירה אמרו: "אל תראו חדשות. למה להילחץ, למה זה?". כי חדשות זה גם מפחיד. אני יכולה לספר לכם שיש לי חברה מאוד קרובה, יעל. ההורים שלה נרצחו ב-7 באוקטובר, וזה מאמץ גדול מאוד. קשה לשמוע שמישהו פתאום ההורים שלו אינם. זה מאוד קשה לשמוע.

קרן: שאלה אחרונה – את מכירה אנשים שנמצאים בצבא או שהיו בהתחלה ושנלחמים, מהמשפחה או חברים?

רגינה: כן, יש לי בן דוד שהוא ב-7 באוקטובר הוא היה ברעים. הוא משרת בשייטת עד היום.

תודה רבה.

סיכום

המלחמה תפסה את כולנו בהפתעה. השגרה של כולנו הופסקה, רבים נאלצו לעזוב את ביתם. כולם מכירים בן משפחה או קרוב אחר שגויס להילחם, וכולנו נחשפנו לחדשות הקשות - אם מקרוב ואם מרחוק. אנשים עם מוגבלות שכלית חווים את התחושות שעוברות על כל אחד מאיתנו, לעיתים ביתר שאת. המדד המתייחס לאנשים עם מוגבלות שכלית בלבד, מעלה תמונה מדאיגה, המלמדת על החשיבות הרבה של שגרת חייהם של אנשים וילדים עם מוגבלות שכלית במצבי חירום, לפי תפיסתם וכן לפי תפיסת בני משפחותיהם. רבים מהם נעקרו מביתם ומהמסגרות שאליהן הורגלו, חלקם מבינים את מצב המלחמה שבו מצויה ישראל, אך הם מתקשים להביע את חששותיהם ולהפיגם, וזקוקים לחברה. אנו למדים שיש להימנע ככל האפשר מלהטיל מגבלות מיוחדות על אוכלוסייה זו, וכן שעלינו להמשיך לפתח ולבצע פעילות מקוונת שהתפתחה מאוד בימי הקורונה ומעניקה מזור לרבים, לקיים מפגשים בקבוצות ככל הניתן, ולהנגיש את המידע בהתאם ליכולות ולצורך. החשיפה לאירועי 7 באוקטובר עוררה ברבים חרדה קשה, ועל כן, כחברה, מוטלת עלינו החובה לדאוג להנגשת מידע באופן תואם גם עבור אנשים - ילדים ובוגרים עם מוגבלות שכלית - ולספק להם את התמיכה הנפשית שהם זקוקים לה באופן מותאם.

ביבליוגרפיה

אקים (2023). מדד ההכללה של אקים 2023 – חרבות ברזל. <https://did.li/AELTY>